

belgelerle



TÜRK TARİHİ

dergisi

7

Sahibi:
M. Hidayet MENTES

Yazışleri Müdürü
Ertuğrul Zekâi ÖKTE

Aylık Tarih ve Kültür Dergisi
İDARE YERİ: Menteş Kitabevi
Ankara Caddesi 48/B, İstanbul
TELEFON: 22 05 18 - Dergide
yayınlanan yazıların bütün sorum-
luluğu yazarlarına aittir. - Dergi-
mizde yayınlanan yazılar kaynak
adı belirtilerek ıktibas edilebilir.
ABONE: 6 aylık 30.00 TL. 1 yıllık
60.00 TL. Yabancı ülkelere 20 \$.
TERTİP - BASKI: Menteş Matbaası
KLİŞE: Renk Klîşe Atölyesi -
NİSAN 1968 - AYDA BİR ÇIKAR

BU SAYIDA

İzmir'in İlgali	3
Bir İhanetin Belgesi ve Anadolu'dan Yükselen Ses	12
Millî Direnme	19
Kuvayı Milliye'ye Katılanların Listesi	24
Garp Cephesinin Kuruluşu ve İlk Emirler	29
Reji İdaresinin Satın Alınması için İ. Abdülhamid'e yapılan rüşvet teklifi	40
Osmanlı İmparatorluğunda Arşiv	44
92 Yıl Önce İstanbul Metro su çalışmaları Yeni Liman projesi	48
Türk - Rus Münasebetleri	53
Kürtler	57
İstanbul'un en Eski Meteorolojik kayıtları	62
Haliç Tersanesinde inşa edilen ilk Osmanlı Donanması ve Câfer Kapudan'ın arızası	66
Türk Para Tarihi Bakımından Eski Hesap Kitaplarının Değeri	71
Onaltıncı Yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır	73

DAİMİ YAZI KURULU:

AKTEPE Münir Prof. Dr. - EYİCE Semavi Prof. Dr. - ÖGEL Bahaddin
Prof. Dr. - ŞEH SUVAROĞLU Bedi Prof. Dr. - TEKİNDAG Şahabettin
Prof. Dr. - GÖYÜNÇ Nejat Doç. Dr. - ORHONLU Cengiz Doç. Dr. -
SAHİLLİOĞLU Halil Doç. Dr. - KÜRŞAD Cengiz Dr. - BÜYÜKTUĞRUL
Afif Amiral - ARIKAN Zeki - ATAMER Hamdi - BULUT Rukiye -
ÇULPAN Cevdet - DERİN Çetin - ERDOĞAN Muzaffer - GUBOĞLU
M. (Bükreş) - GÜRFIRAT Baha - HASIRCIOĞLU Talat - ILGAR İhsan -
IŞIKSAL Turgut - MUTLUÇAĞ Hayri - SERTOĞLU Mithat - ÖZERDİM
N. Sami - SEVGEN Nazmi - SİRER Münir - TUNCAY Rauf - TÜRKAY
Cevdet - ÜNAL Tahsin

Gönderilecek belgeler ve belgeli yazılar hemen incelenir ve kabul edilenlerin ücretleri,
yayınlanmalarına bağlı olmaksızın peşin ödenir.

Türk Para Tarihi Bakımından Eski Hesap Kitaplarının DEĞERİ

Doç. Dr. Halil SAHİLLİOĞLU

Kitaplıklarımızdaki yazma hesap kitaplarının bazıları dört işlemden başlayarak cebirin karışık problemlerine kadar nazari matematikte karar kılar. Bazıları ise günlük pratik ihtiyaçlara cevap vermek üzere «*Muame-iat*» adı altında fasıllar ayırmakta ve bu fasıllarda zamanında meselâ kullanılan ölçüler, para birimleri v.s. anlatılmakta, bu ölçüler ve bu paralarla nasıl hesap yapılacağını öğretmektedir. Burada hem bu çeşit hesap kitaplarına örnek alınacak hem de Fatih ve İkinci Beyazid devri para tarihi üzerine ışık tutacak iki kitabı tanıtacağız ve devrin parası hakkında, özellikle bu iki kitaptan Türkçe olanının, verdiği bilgiyi değerlendirip takdim edeceğiz.

Yazmalar:

Sözünü etmek istediğimiz bu iki kitaptan ilki, Künyesi Hayrüddin ve adı Halil bin İbrahim olan bir zatın farsça olarak kaleme aldığı (*Kalem tutanların define anahtarları ve rakam yazanların senbollere feneri*) anlamına gelen

Miftah-ı Künûz-i Erbâb-ı Kalem

ve

Misbâh-ı Rümûz-ı Ashâb-ı rakam

dır. Dibâce (önsöz) de kitabın (*Eyyâm-ı hazret-i akâlim penâh, melek iştibâh... Sultan Mehmed bin Murad Han zeyyenellahu basîte'l-adl-i bi-nuri celâlihi...* (Ülkeler sahibi, melek insan... Sultan Murad'ın oğlu Sultan Mehmed Han celâlinin aydınlığı ile adâletin hüküm sürdüğü diyârını Allah aydınlatsın... günlerinde) kaleme alındığı yazılıdır. Amma bunun için kesin bir tarih verilmemiştir.

(1) Miftah-ı künuz, Süleymaniye Kütüp., Şehid Ali Paşa yazması No. 1978.

Miftah-ı künûz... ufak boyda bir hesap kitapları mecmuasında (boyları 10,2 X 15 cm.) 31-78 yaprakları işgal etmektedir. Devrinde darbhanenin çalışma tarzı üzerinde verdiği bilgileri ihtiva eden sahifelerin (75b-76a) fotoğrafı (1) sayılı belge olarak takdim edilmiştir. Şehid Ali Paşa kitapları arasındaki bu yazma H. 931 yılında istinsah edilmiştir.

Yazarın öğrencilerinden, tevazu göstererek en ednâsı olduğunu söyleyen, Sıdkı diye bilinen *Edirneli Pir Mehmet* (Pir Mehmedü'l-Edirnevî eş-şehîr bî's-Sıdkı), hocasının bu eserini, yeni başlayanlara kolaylık olsun ve ilim ve kalem talibi olanlar faydalansın diye farsçadan türkçeye tercüme etmiş.

Fakat Edirne'li *Pir Mehmet* hocasının eserinin basit bir çevirisi ile yetinmiyerek oldukça genişletmiştir. Çeviri Sultan Mehmed Han oğlu Sultan Beyazid zamanında yapılmış ve müsveddesi «*Kitab-ı ilm-i Erkâm-ı Taksimât*» adı ile (bölümler, rakamlar bilgisi) hurrem yılının receb ayında İstanbul'da tamamlanmıştır.

Hurrem: Farsçada İran hükümdarlarının halk arasına karıştıkları beyaz giydikleri ve halkın şikâyetlerini teklifsizce dinledikleri, arap literatüründe bu beyaz giyisilerden dolayı beyaz günler anlamına gelen eyyâm-ı biyd denen, her ayın onuncu günü anlamına gelir. Edirne'li *Pir Mehmed*, günü değil seneyi hurrem olarak nitelemiştir. Kitabın 79 ncu yaprağında İstanbul gümrüğü iltizamı üzerine verdiği problemin 908 tarihli olduğuna bakarak, hurrem yılının, hicri onuncu yüzyılın ilk onuncu yılı olması lâzım geldiği anlaşılır. Yani kitabın muamma şeklinde tespit edilen tarihi Recep 910 (8. Aralık 1504 - 5 Ocak 1505) dir.

Çeviri, farsça asla göre hem boy (15,5X 21(5 cm.) hem hacim (83 yaprak) bakımından büyüktür. İlki gibi kitapta Şehid Ali paşa yazmaları arasındadır. (1973). Rumeli darphanelerinin çalışma tarzına dair bilgileri ihtiva eden sahifelerin (76b-77a) II sayılı belge olarak verilmiştir.

Darphane faaliyeti ve darphane terminolojisi.

Nevbet:

Darphane için satın alınan madenlerin Rumeli darphanelerinde 13,065 dirhemi, dirhem 3,072 gr. hesabıyla (fıkra 6) ve Anadolu darphanelerinde 12.185 dirhem (fıkra 2) bir nevbet sayılarak defaten potaya koyulup eritilirdi.

Kefçe:

Darphanelerin eritme dairelerine Kefçe deniyordu. Bu deyim ma'denin eritildiği potaların hafifçe şeklinde olmasından ve potaya verilen bu ismin atelyeye teşmil edilmesinden ileri gelebilir.

Sahib-i ayâr:

İzâbehâne atelyesi şefi durumunda olup, basılacak paranın ayarından sorumlu olmasından dolayı bu ismi almıştır. Sahib-i ayâr (ayarcı demeye gelen bir terimdir.)

Harku'n-nâr

Bir nevbetlik gümüş teslim alan izâbehâne şefi, yani sâhibi ayar bu madeni potaya koyarak ergitir. Isıtma esnasında madenin bir kısmı yanar (harku'n-nâr) olur, tebahhür eder veya herhangi bir yolla zâyı olur. Darphane geleneğinde eritilen gümüşün yüzde yarım yahut bin dirhemde beş dirhem eksikliği normal kabul edilmektedir. Bir nevbet gümüşte, nevbet 13:065 dirhem olduğuna göre kayıp 65 dirhemdir.

Noksan-ı kefçe:

Binde beşi aşan fire, darphane hesaplarında «noksan-ı kefçe» adı altında bir hesaba toplanır. İzâbehâne şefi, bu fire fazlasını tazminle mükelleftir.

Remâd:

Gümüş ve altın, bilindiği gibi asal madenlerdir. Oksitleşmezler. Amma harareten tebahhür edebilirler. Onun için darphanenin süpürüntüsü atılmaz. Bir müddet toplanır ve tekrâr potaya konur. Remâd adı verilen bu süpürüntüden bir miktar gümüş elde edilir. Noksan-ı kefçe (fire) ye eşit olmadığı takdirde, fire fazlasının cari fiat üzerinden bedeli ayarcıdan tahsil edilir.

Tesu veya tasu:

Potaya konan gümüşten safi 13.000 dirhem maden elde edilmesi lâzım gelir. Eri bu erimiş gümüş çubuk şeklinde kalıplara dökülür, yani tesu olur.

Darb masrafları:

İzâbehâne atelyesinden kalıplanmış 13.000 dirhem gümüş darb (para basım) atelyesine gelir. Burada çalışanlara usta (üstâd) adı verilir. Bunların ücreti teslim aldıkları bir nevbet gümüşten 120 dirhem ağırlığında basılmış akçedir. *Pîr Mehmed* bu üstâdların yalnız üç zümresinin mesleğini vermiştir *vezin çeken* (tartıcı), *kasaççı* (yani işlenen madeni bir çeşit kerpeten olan kasaç veya kısaca tutan kimse) ve *sikkezen* (darbedici, sikkeleyici, damgalayıcı). Kanunnâme-i Sultanî ber müceb-i örf-i Osmanî (Anhegger - İncelik neşri, Ankara 1956, sf. 19) de ayrıca kelpenci (kelpetenci), doğrayıcı ve kehledâr sayılmıştır. Kasaççı Kanunnâmede kassamcı ve sikkezen de sikkedâr olmuştur. Baskı atelyesi işçi ve üstalarının ücretleri, yiyecekleri ve diğer baskı masrafları stopaj suretiyle tevkif edilen 120 dirhem gümüşün akçesinden karşılanır.

Hurda

13.000 dirhem gümüşün sikkelenmesi yani para haline getirilmesi, madenin haddeden çekilmesi, yassılanması doğranması ve özellikle yuvarlanması anında kırıntı gümüş kalır. Bu kırıntının miktarı bir nevbet için 880 dirhemi geçmemesi lâzımdır. Bu itibarla para basım atelyesi aldığı 13.000 dirhem kalıplanmış gümüşten 120 dirhemi alakoyar ve 12.000 dirhem sikkelenmiş gümüş ile 880 dirhem kırıntı gümüş iade eder.

Ancak gümüş tava gelebilen bir gümüş olduğu zaman hurda daha az olur ve bir kaç yüz dirhem sikkelenmiş fazla gümüş teslim edilir. Bu miktar saklanır ve gümüşün tava gelmiyen çekic altında fazla kırılanı geldiği zaman kırıntı fazlası eskileriyle değiştirilir. Fakât bu konuda hoş görürlük sonsuz değildir. Kırıntının normalden nihayet 200 dirhem fazlasına izin verilir ve eski fazla sikkelenmiş akçelerle değiştirilir. Aksi takdirde gümüş yeniden potaya verilir. Belki, ayarı bozuk olma ihtimaline karşı önce tasfiye (darphane terminolojisiyle kal) olunur sonra eritilir (izâbe edilir, veya darphane deyimleriyle *sızılır*.)

Darphâne kârı:

Bu derginin altıncı sayısında neşredilen

makalemizde ifâde edildiği gibi, Devlet pek çok hizmet ve işletmeler gibi para darbı işini de mültezime, yani özel teşebbüse bırakıyordu. Müteşebbisin bir işe iltifat edebilmesi için kâr ümidi olması icab eder. Hasbî bir devlet hizmeti dahi olsa paranın, para ve imâl edildiği maden kıymeti arasında en azından darp masrafları ve fire tutarında bir fark gözetmek lâzımdır. Bu farkın büyüklüğü darp ameliyesinin kârını tayin eder. (1)

Maliyet:

İster Rum (Anadolu), ister Rumeli darphaneleri olsun nevbet hesaplarına fiilen yalnız 12.185 dirhem gümüş girmektedir. Zirâ Rumeli darphaneleri, darp atelyeleri teslim aldıkları 13.000 dirhem gümüşün 12.00 dirhemini sikkelenmiş akçe ve 880 dirhemini ikinci potaya atılmak üzere hurda saf gümüş olarak iade etmektedirler. Buna göre maliyete yalnız 12.185 dirhem gümüşün bedeli (günün rayici veya devlet narh fiyatı üzerinden) girmektedir. Darp atelyesinden iade edilen 12.000 dirhem sikkelenmiş akçe miktarından bunu çıkarınca darp ameliyesinden sağlanan kârı bulmuş oluruz.

Akçenin ağırlığı:

Edirneli Pîr Mehmed üç ayrı problemde akçe için üç ayrı ağırlık vermiştir. Para ünitesinin, bir adedinin ağırlık ve ayarını vermek suretiyle tanımlamak henüz bu çağda gelenek olmamıştır. Prinsip itibariyle gerek altın gerek akçenin saf madenden darbedilmesi lâzım geliyordu. Bu sebeple bu devirde ayar için özel bir tanım yapılmıyordu. Fakat ağırlık belli miktarda madenden, akçe için yüz dirhem gümüşten şu kadar aded ve altın için yüz miskal (460,8 gr) dan şu kadar (bu çağda 129) aded olarak tanınlanıyordu.

Edirneli *Pîr Mehmed* bir problemde yüz dirhem gümüşün 285 akçeye alındığı sırada bu miktardan 333 akçe kesiliyordu, 400 akçe kesildiği zaman gümüşün 100 dir-

1) Yukarıda verdiğimiz bilgiler, Pîr Mehmed'in çevirisinden alınmış ve aşağıda kitabından alınan kısımların 6. fıkrasında aynen verilmiştir. Darp ameliyesinden sağlanan kâr ise 1 ilâ 5 fıkralarda verilen problemlerde hesap edilmiştir.

hemi kaçta olmalıdır? demektedir. Orantıya örnek olarak bu probleme göre gümüşün fiyatını 342 1/3 akçe bulmuştur. (Vrk. 749.) *Pîr Mehmed*'in verdiği bu ağırlık hayalî olmayıp, 3 akçe farkla *Kanunnâme-i Sultanî* (vesika 13 ve 15) da vardır. 285 akçelik fiat da 1465 - 1475 yıllarında devletin tesbit ettiği gümüş narh fiyatıdır (Kanunnâme-i Sultanî... belge 16.) Bu itibarla bu problem daha çok bu seneler için bir nümune teşkil eder.

Pîr Mehmed'in akçe için verdiği ikinci ağırlık yüz dirhemden 400 akçedir (1 ve 2) Fatih devrinde yazılan farsça *Misbâh-i Künûz*... daki problemde aynı ağırlık kabul edilmiştir. Bu itibarla 400 adedi yüz dirhem gelen akçeler Fatih devrine aittir.

Üçüncü fıkrada zikredilen ve 420 adedi yüz dirhem gelen akçeler Bayezid devrinin akçeleridir. Esâsen Pîr Mehmed bunu kesinlikle söylemekte ve «haliyen yüz dirhem nukreden 420 akçe kesildiği...» demektedir.

Müsamaha (tolerans, hoşgörü) payı

Darp tekniği ne kadar ileri gürsa olsun birbirinin tıpkısı akçe darbetmek hayaldir. Onun için tarif edilen ağırlıktan cüz'î sapmalar hoşgörü ile karşılanıyordu. Altıncı fıkranın sonunda bunun örneği vardır. Yüz dirhem başına, yani 330. 400 veya 420 akçede bir akçe fazlasına ve iki akçe eksigine izin vardır. Aksi takdirde akçeleri yeniden potaya atmak ve masraflar üstadlardan olmak üzere nevbet tekrarlanmak icab ediyordu.

Darphanenin nevbet başına kazancı

Darphanenin kazancını, yukarıda da belirtildiği gibi 12.185 dirhem gümüşün bedeli ile 12.000 dirhemden darb edilen akçelerin adedi tayin etmektedir.

Gümüşün yüzdihemi 300 akçeye alınır ve bu miktardan 400 akçe darbedilirse (48'000 — 12.185x300)

11.445 akçe olur.

100

Birinci ve ikinci fıkralardaki problem

Gümüş aynı fiata alınır ve 420 üzerinde darbedilirse kazanç 13.845 akçeye çıkar (fıkra 3'deki problem). Fakat yüz dirhemden 420 akçe kesildiğinde gümüşün dirhemi 400 akçeye çıkarılsa, nevbet başına kazanc 1.660 akçeye düşer (fıkra 4 teki problem.)

Nabehre:

Tedavüle yeni akçe sürüldüğü zaman genel olarak eskileri tedavülden kaldırılır ve darphane sarraflarına satılması mecburî tutulurdu. Tedavülden kaldırılan akçelele akçe-i nâbehre (geçmez akçe), tedavüle yeni çıkarılanlara *cedid* (yeni) yahud *behre* veya *sere* (geçer) akçe denirdi. Eski akçe yasaklarının bir örneğini Kanunnâme-i Sultanî'de görmek mümkündür (Belge 6). *Edirneli Pir Mehmed*'in 5 inci fıkrada verdiğimiz problemi bu durum içindir.

Darphanede hafif darbedilen akçelere *müşkal* veya *müşakkal* ve ağır olanlarına *kaim* deniyordu (Fıkra 6 nin sonu).

Mesele eğer 12.185 dirhem gümüşün her 100 dirhemi 300 akçeye yani her dirhemi 3 er akçeye alınır. Gümüşün ağırlığından yukarıda verilen 65 dirhemi sızmada *harku'n-nâr* diye aşağı verilip 120 dirhemi dahi akçe kesilmek için üstâdiye verilse ki cümle dirhemi verilen gümüşten 185 dirhem harc ve nakş olunduktan sonra baki kalan 12.000 dirhem gümüşün her dirheminden 4 er akçe kesilip kalan akçeden her dirhemi 3 er akçe hesabı üzere 12.185 dirhem gümüşün bahâsı verildikten sonra hasılı *darü'l-darb-ı şahî* ne miktar kaldığı malûm olunmak murat olursa *tarık-ı istihrac* olur ki:

12.00 dirhem gümüşün kesilen her dirhemi dörder akçe hesabı üzere 48.000 akçe hasil olur.

Bundan 12.185 dirhem gümüş dirhemi üçere alınmıştır. Hesabı yukarıda verildiği üzere toplam gümüş üç adet bahâi dirheme darp olunan verilen gümüş (3×12.185) 36.555 akçe olur.

Bundan kalan 48.000 akçe farkını (48.000-36.555) baki 11.445 akçe vaki olmuş olur.

Anadoluda vaki olan darphanelerde her 12.185 dirhem gümüşe bir nevbet diye tabir olunur. Yukarıda takdir edildiği üzere her nevbet'in hasılı 11.445 akçe vaki olur.

Ve kalan yüz dirhem gümüşten 420 akçe kesildiği takdirde asıl bir nevbet gümüş ki 12.000 dirhem vaki olmuştur. 420 akçeye darp olunan yüz dirhem gümüşten yukarıda verilen miktar

12000
$$12000 \div 100 = 50.400$$

kesilir, hasil darp

akçe vâki olur.

Sonra yukarıda verilen kıymet'i gümüş çıkarılıp sahiplerine reddolunur. Şimdi eğer gümüş nevbeti vahide ifraz olunup kalan 13.845 akçe hasil *dar'ı d-darb* vâki olmuş olur.

Veya gümüşün dirhemi dörder akçe hesabı üzerine alınırsa bahâ-i cümle-i gümüşü nevbet-i vahide (4×12185) 48.740 akçe bahâ-i gümüş vâki olur. Hasılı verilen gümüşten çıkarılan (50.400-48.740) 1.660 akçe hasil *dar'ı d-darb* vâki olmuş olur. Baki bu nevi hesablar vâki olan

دافع اولی دارالضرب و ماده قدیمه انک او ذره دد کابله کسلیک
کیش هیز رو قلدن دے اون اوج بیک درهم دن زیاد کیستی صبر
بس کیش هیز رو قلدن دے اون اوج بیک درهم دن زیاد کیستی
صکر قاتون قدیم اوزد هیزون درهم بچق درهم حسابی اوزد
که هر بیک درهم بیش درهم حرقه ثانیه بوجه درهم نقره
اشقه وارن دے اون اوج بیک درهم اوج هیزه دے سو که یکی شود و یک
استاد و بر لراندن میزان هیزه و برین کیستدی اولردن و باقی قاتون
موجود دن عیری لغتدان درهم نقصان واقع اولورسه نقصان
نقصان کچه دیورن مادده قالمش اولور اول نقصان صاحب هیزه
باقی چکلوب رسا و بجه زمان صبح اولوب بوند قدیمه صاحب صیار
اولند اولر مدان حاصل اولور کیش کیم و دارالضربه تسلیم اید
اگر دستند جمع اولور نقصانده و قاتونیه باقی دیسی صاحب هیزه اولور
سویجا نقر اوزد دین واجب ادا سولراندن استاد لرالد قری
اون اوج بیک درهم سودن هم ادرهم نقره کابله سنس ایوب
وزن حکمیت و تصابیح و سکوزن و باقی اشجیلرینه رسوم
معینه لرین و بر برینداری هیزه و ضایع اولوب بعضی مالکله
درهم زاید باقی قاتون استاد اولند و وجه میشتدینه صرف اید

جهل و دورم و صد و چهاردهم و جارج ارضعت اید بس جواب گویم
صد درهم نقره با صد درهم و نه و دورم و صد و چهاردهم و جارج اید
از جمله نقد و جی و سه جزوی که درم باقی هر جدا که باشد برین درم
کشد کلمه دوازده هزار و صد و هشتاد و پنج درهم نقره که هر صد درم
صد و چهاردهم با صد و اران جمله نصف پنج درهم حرقه ثانیه و صد
سپست درهم با صد و اران اجرت ده دزد آید باقی باقی از هر صد درم
چهار صد درم سربین از اکل نقره دوازده هزار و صد و هشتاد و پنج
درم با صد و هشتاد و پنج درم سوکند درم چایای ماسه در ملک
روم در دارالضرب و عین مقرر است هر بار که نقره را کراختن دهند
برای هر سیزده هزار درهم نصبت و پنج درم حرقه ثانیه کینند و اران جمله
هر سیزده هزار درهم را برای درهم برین با صد و اوق در صد استادان
آی سیزده هزار درهم را سه نقره و اران جمله نصبت و هشتاد استادان
کینند و دوازده هزار درم و درم کشد و با صد و اوق استادان هر دوازده

Belge I ve II den birer sayfa

bunlardan kıyas olunup amel olunalar.

«Veya eğer akçe-i atıyktan cedid kesmek için daru'd-darba virilse, gümüşün her dirheminden dörder akçe kesildikde akçe-i atıykın her yüz dirhemi üçer yüz elli beşer akçe (bu fiat bir devlet narh fiatıdır) hisâbı üzere alınmak karnun idi.

Takdir-i mezbûr üzere cümle derâhim-i akçe-i nâs yani daimâ üçer yüz elli beşer aded geçmez akçe'ye darbölunub çarpımı ne miktar vâkı olursa akçesi, yani bahâsı, verilüb mâ bâkısı ne miktar akçe kalursa bâkı harcınan gayri hâsıl-ı daru'd-darb (darbhâne nevbet başına kazanç) vâkı olur.

Yani akçe-i nâbehrenin, yani akçe-i atıykın 12.185 dirhemi giru bir muhafaza olup 185 dirhem harku'n-nâr ile üstâdiye gidüb bâkı giru 12.000 dirhemden her ne hisâb üzere ise akçe kesilüb cümle-i akçe-i behre ve sere (geçer akçe) den yani meblâğı cediddan bahâ-i cümle-i nukre-i direm-i atik-i mezbûrını yani 12.185 dirhemini her yüzer dirhemi üç yüz elli beş akçe hisâbı üzere kıymeti sâhib-i nukre-i atıyka reddolunub mâ bakısı hasıl-ı daru'd-darb olmuş olur.

İmdi 12.185 dirhem-i nukre, dirhem-i atıyık hemân 355 adede darbölunub, hâsıl-ı darbin evâilinden iki mereteb yani hane-i ahâdı ve aşerâti (birler ve onlar basmağı) tarholunub (yüze bölme işlemi için virgülle iki hane ayırıyor), mâ bâkı ne miktar vâkı olursa bahâ-i nukre-i direm-i atıyık vâkı olmuş olur ki 43.256,55...

Pes kıymet-i mezbûre 48.000 akçeden ki dirhemi dörder üzere kesildiği üzere hâsıl olmuş olur. redolunacak malumdur ki 4.743 akçe ve bir akçenin rubu hâsıl-ı daru'd-darb olmuş olur.

«Ve Rumeli'nde vâkı olan darphanelerde eskiden adet olduğu üzerinedir ki:

Akçe kesilmek için gümüş ergittiklerinde 13.000 dirhemden ziyâde gümüşü ergitirler. Pes gümüşü ergittikten sonra eskiden olduğu üzere her yüz dirheme buçuk dirhem hisâbı üzere ki her bin dirheme beş dirhem harku'n-nâr (oksidasyon kaybı, ateş yanığı) deyu cümle-i derâhim-i gümüşden aşâğa varılıb (çıkartılıp) 13.000 dirhemi ayrıca sebülte (külçe) bigi (gibi) tesu (kalıb) dökülüb üstâdlara virürler. Andan ergimeğe virilen gümüşden bunlardan ve bâkı kalan mevcudundan gayri ne miktar dirhem nok-

san vâkı olursa noksan, noksan-ı kefçe (pota ve izâbehâne) deyu maddede kalmış olur. Ol noksanı sâhib-i ayâr zimmetinde bâkı çekilüb remâd bir nice zaman cem olub yundukda sâhib-i ayâr olanlar ol remâdden hâsıl olan gümüşü giru daru'd-darba teslim idüb eğer zimmetinde cem olan noksana vefâ etmezise bâkısı sâhib-i ayâr olanlar si'r-i bahâ-i nukre (Gümüşün câri fiatı) üzere deyn-i vâcibü'l-edâsı olur. Andan üstâdlar aldıkları 13.000 dirhem tesu (çubuk şeklinde kalıplanmış gümüş) den 120 dirhem gümüşün akçesini alub tâ vezin çekiciler (tartıcılar) ve kasaccı ve sikkezen (basıcı) ve bâkı işçilerine rûsûm-i muayyenelerin virüb bir mikdarı dahi anda zâyi olub bazı me'külât (yiyecek) lerine dahi sarfidüb bâkı kalan üstâd olanlar vech-i maişetlerine (geçimlerine) sarfidüb, andan 13.000 dirhem-i nukrenin 120 dirhemi üstâdiyye naksolun (çıkartılıp) dığından gayri 12.000 dirhemini tamâm akçe edüb getürmek üstâdın zimmetindedir. Ve bulardan bâkı kalan 880 dirhem gümüş hurda olub getürüb giri teslim olunub, vaktihâ olur ki 880 dirhem hurdanın, gümüş hâlis olmağla, bir kaç yüz dirhem mikdarı akçe hâsıl olub hurda az vâkı olmuş olur. Pes hurdadan vâkı olan akçeye meskûk deyu 12.000 dirhem nevbet hâsılından zâyid-i hâsıl deyu zabtolunub vakt olur ki gümüş biraz kem (fena) olmak ile elvirmeyüb kırılıb 880 dirhem hurdadan ziyâde gelür. Anun gibi de hâsıl olan meskûndan istibdâl olunur. Ol dahi bir kaç yüz dirheme ruhsat virilür. Ve illâ ziyâde kırılır ise ol nevbet ateslemeyüb (?) tekrâr sızıp (tasfiye) olub andan sızıp işletmek lâzım gelür. Ve akçe kesilüb emin ve sâhib-i ayâr huzûrlarına geldikçe yüz dirhem akçesin alub reddidüb (sayıp) eğer âdetden bir akçe ziyâde vâkı olursa afvolunub sarfolunur ve eğer yüz dirhemde âdetden dâşter (hilâfına) birden ziyâde vâkı olsa ol akçe makul olmayub tekrar sızıp harku'n-nârı ve üstâdiyyesi verilme-yüb bu cümle harc üstâdın kendü mâlından harcolunub üstâda zarar müteretteb olur.

Ve akçe müşakkal yani (yeni (?)) oldukda bu minvâl üzere olur. Ammâ akçe ki kaim ola yani ağırca oldukda şöyleki her yüz dirhem âdetden bir akçe veya iki akçeki nâkus ola gümüş sâhiblerine veya her ne yer ki virile dirhem ile veznolub virürdür. Adedindeki noksan vâkı olan ol noksanı dahi üstâd olanlar zâmin olur vallahu a'lem (Allah bilir).